

Lucija Vuković

Zaboravljeni Bukovčev portret

Muzeji i galerije Konavala
Kuća Bukovac, Cavtat
lucijavukovic@gmail.com

Izvorni znanstveni rad/
Original scientific paper
Primljen/Received: 28. 8. 2017.

UDK
75.041.5.025.3/.4(497.5)
75 Bukovac, V.

DOI
<http://dx.doi.org/10.17018/portal.2017.10>

SAŽETAK: U radu se prati sudbina slike Vlaha Bukovca *Portret Miha Klaića* iz 1881. godine, koja zbog oštećenja nastalog u Drugom svjetskom ratu nije doživjela primjerenu valorizaciju, iako pripada korpusu ponajboljih Bukovčevih portreta uglednika, nastalih u njegovu ranom pariškom razdoblju, ali za povremenih boravaka u domovini. Slikarski motiv i naknadno oštećenje odredili su život Bukovčeve slike, a i danas otvaraju pitanja njezine buduće valorizacije i prezentacije. Polazište za istraživanje bili su osnovni podaci dostupni u stručnoj literaturi, a daljnja istraživanja usmjerena su na rasvjetljavanje okolnosti nastanka i oštećenja slike.

KLJUČNE RIJEČI: *Vlaho Bukovac, Portret Miha Klaića, Dubrovnik, Zadar, 1881., oštećenje, konzervatorsko-restauratorski radovi*

Svaka nova pojava djela Vlaha Bukovca (1855. – 1922.), slikara koji je označio početak hrvatskog modernog slikarstva, pobuđuje zanimanje stručne i šire javnosti. Mnoge su Bukovčeve slike, nastale za privatne naručitelje zbog promjene vlasnika ili bivanja u privatnim zbirnkama, nedostupne za istraživanje i prezentaciju.

Nešto je drukčiji primjer Bukovčeve slike *Portret Miha Klaića*, na koju nam je 2016. godine skrenuo pozornost župnik konavoske Župe Presvetog Trojstva u Grudi, don Josip Mazarekić. U njegovu Župnom dvoru čuva se slika za koju nije znao kako se ondje našla, a nijedan relevantni pisani podatak nije pronašao u župnoj arhivi (sl. 1). Slika prikazuje mušku polufiguuru, na tamnoj pozadini, bradata lica u *en faceu* i prekrivenih ruku. Muškarac je u crnom kaputu, ispod kojega proviruju bijela košulja i manšete, s crnom mašnom ispod ovratnika. Slika je dimenzija 78,5 x 65 cm, izrađena tehnikom ulja na platnu. Signirana je

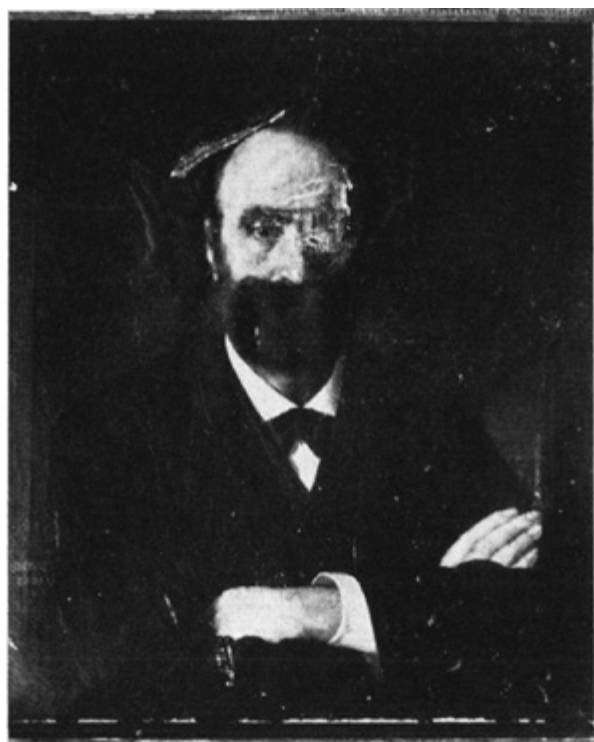
Bukovčevom rukom, dolje lijevo: Bukovac, Zadar, 1881. Na slici su vidljiva znatna oštećenja lica, vertikalno oštećenje u njezinu središnjem dijelu te horizontalno iznad lijeve ruke i niže uz šaku. Nalazi se u djelomično oštećenom drvenom okviru, ukrašenom gipsanim odljevom reljefne dekoracije, prekrivenim kombinacijom pozlate i imitacije pozlate.

Nastanak portreta

Vlaho Bukovac, naš najvažniji slikar kraja 19. i početka 20. stoljeća, rođen je u Cavtatu 1855. godine. Njegovo slikarsko djelovanje počelo je u ranom djetinjstvu, a nakon brojnih putovanja i povratka iz San Francisca 1876. godine, gdje sazrijeva odluka da će postati slikar, u Šarićevoj ljekarni u Dubrovniku prvi put svoje slikarsko djelo predstavlja u domovini.¹ Izložio je sliku *Sultanija*, nastalu u San Franciscu. Postaje poznat u dubrovačkom intelektualnom

1. Vlaho Bukovac, *Portret Miha Klaića*, ulje na platnu, 78,5 x 65 cm, 1881., sadašnje stanje (snimila A. Požar Piplica, 2016.)
 Vlaho Bukovac, *Portrait of Miho Klaić*, oil on canvas, 78.5 x 65 cm, 1881, present condition (photo by A. Požar Piplica, 2016)

2. *Portret Miha Klaića*, stanje 1961. godine (preuzeto iz: KRUNO PRIJATELJ, 1961.)
Portrait of Miho Klaić, condition in 1961 (from: KRUNO PRIJATELJ, 1961)

krugu, koji će dalekosežno utjecati na njegov daljnji razvoj, osobitim zalaganjem vlastelina i pjesnika Meda Pucića, koji tada objavljuje *Habemus pictorem!*, a čije djelovanje prelazi granice dubrovačkoga područja. U Šarićevoj „spičeriji“ u drugoj polovici 19. stoljeća okupljaju se vlastela, književnici i intelektualci, poput braće Meda i Nika Velikog Pucića, Bepa Bone, prof. Frana Grgurevića, dr. Iva Kaznačića, Luka Zore, Pera Budmanija, kanonika Stijepa Skurle, Lovra Kukuljice, Antuna Kaznačića.²

U društvu braće Meda i Nika Velikog Pucića te Antuna Kaznačića, Matije Bana i Mata Vodopića, već revolucionarne 1848. godine našao se, još kao gimnazijalac, i mladi Miho Klaić, rođeni Dubrovčanin, a poslije istaknuti političar i jedan od vođa narodnog pokreta u Dalmaciji.³ U tom ranom razdoblju „njihovo djelovanje svodilo se na pjevanje ilirističkih davorija po rodoljubnim domjencima, na političke razgovore kojima su širili ilirizam te na nošenje hrvatske kokarde za šešikom“, no znatno je utjecalo na „početak prihvaćanja narodnjačkih koncepcija vidljivih u cijelom Klaićevom odnosu prema slavenstvu“.⁴ Nakon studija i stjecanja titule doktora arhitekture u Padovi, svoju je djelatnost Miho Klaić nastavio u Zadru, ne prekinuvši vezu s rodnim krajem. Zaposlen je kao gimnazijski profesor, no već je 1860. godine, unatoč profesionalnim sposobnostima, njegovo djelovanje ocijenjeno nelojalnim austrijskoj vlasti te mu prijete otpust iz službe. Zbog ugleda koji Klaić i njegov otac uživaju u Konavlima

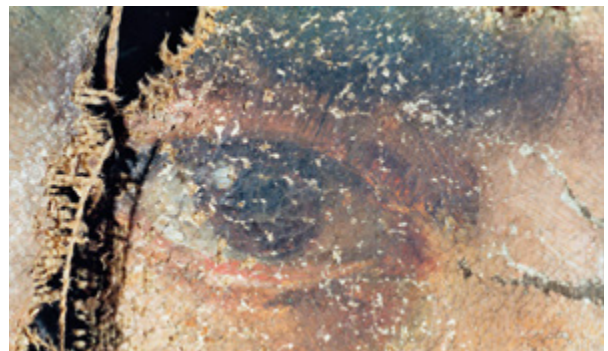
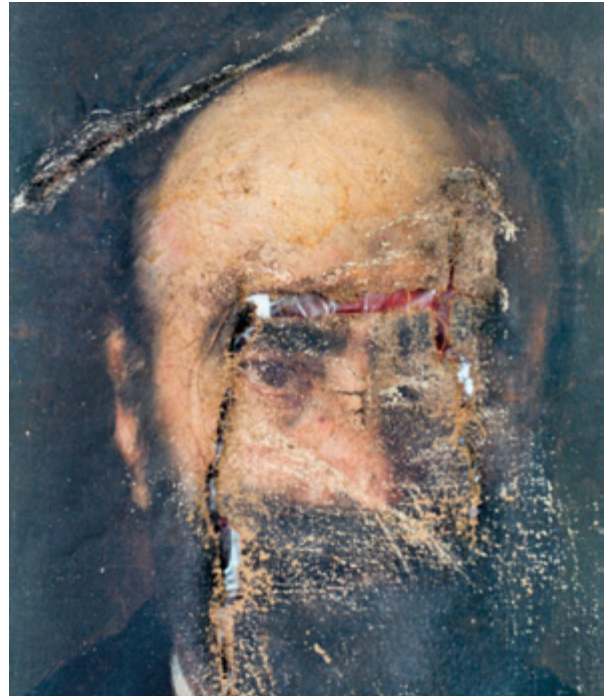
i Dubrovniku, i mogućnosti odjeka takvog poteza među biračima, dekret o otpuštanju iz službe ipak je povučen.⁵ Naposljedku, u javni politički život Miho Klaić ulazi 1861. godine, kad je izabran za zastupnika Narodne stranke u Dalmatinskom saboru.⁶ Zastupnikom će ostati do kraja života, aktivno sudjelujući u saborskim raspravama i zauzimajući se često za brojna dubrovačka pitanja.

Kako se sam Klaić prisjeća u zastupničkom govoru u Dalmatinskom saboru, govoreći o začecima ideje sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom u Dubrovniku, „glavnu ulogu igrao je knez Niko Pucić. On je bio vođa tog stranci kojoj sam se i ja pridružio“.⁷ Braća Pucić, jedni od začetnika narodnog preporoda u Dubrovniku, i Miho Klaić, jedan od glavnih predstavnika narodnjaka u Dalmaciji, dopisivali su se razmjenjujući i kreirajući političke ideje te sudjelujući u pokretanju narodnjačkog glasila *Il Nazionale*.⁸ U zajedničkom djelovanju narodnog pokreta prisutan je snažno i biskup Josip Juraj Strossmayer. S Mihom Klaićem vezivale su ga i obiteljske veze. Naime, Klaićevu sinu Ljubu, rođenom 1871. godine, biskup Strossmayer bio je kum na krštenju.⁹ Miho Klaić pripadao je, dakle, intelektualnom krugu u koji Bukovac ulazi 1876. godine. Medo Pucić, Bukovčev pokrovitelj, pokretač je političkog, ali i kulturnog života Dubrovnika u drugoj polovici 19. stoljeća te promicatelj i poticatelj razvoja dubrovačkih umjetnika i upoznavanja dubrovačke publike s tekovinama europske umjetnosti.¹⁰ Ključna je bila njegova uloga za predstavlja-

nje mladog slikara Vlaha Bukovca u Dubrovniku. Upravo prema Pucićevo savjetu, slikar je svoje talijansko prezime Fagioni slavenizirao i novom inačicom prvi put potpisao sliku *Sultanija*.¹¹ Ključna je i njegova preporuka Bukovcu za odlazak u Pariz 1877. godine, kao i odabir École des Beaux-Arts za stjecanje slikarske naobrazbe. Nakon uspješnog ulaska u klasu profesora Alexandrea Cabanela, Medo Pucić zauzeo se za mladog umjetnika obrativši se svojem prijatelju biskupu Josipu Jurju Strossmayeru za financijsku pomoć koja će Bukovcu omogućiti ostanak u Parizu. Medo Pucić u tome je vidio dobrobit za širu zajednicu, formiranje prvog školovanog slikara na ovim prostorima, za kojega će se moći čuti u europskom kontekstu. Istovremeno, zatražio je pomoć od Zemaljskog odbora u Zadru, za koju se javno zalaže i sam Strossmayer.¹² Zbog složenih političkih prilika, ta pomoć stiže tek 1879. godine, utjecajem još jednog Dubrovčanina aktivnog u Dalmatinskom saboru, kneza Gjura Vojnovića.¹³ Prve pariške godine, unatoč potpori iz domovine, i financijskoj i javnoj, mladi slikar proživljava u skromnim životnim uvjetima. Već 1878. godine njegova slika *Crnogorka na obrani* primljena je i izložena na pariškom Salonu. Uspjesi Vlaha Bukovca praćeni su u domaćem tisku, ponajviše u dubrovačkom *Slovincu*, što povećava, današnjim rječnikom rečeno, njegovu vidljivost u domovini. Šire prikaze o mladom umjetniku donosi dubrovački književnik Luko Zore već 1879. godine,¹⁴ a pobudio je zanimanje i zadarskog književnika Marka Cara koji također u *Slovincu* 1881. godine opširno piše o našem umjetniku.¹⁵ Bukovac je u Parizu diplomirao 1880. godine, a potkraj iste godine postaje izvjesnija njegova egzistencijalna stabilnost i pozicija u pariškom društvu.¹⁶ Ljeto i jesen 1881. godine slikar provodi kod kuće, u Cavtatu i Dubrovniku. Dokumentacija iz 1881. godine je oskudna pa taj Bukovčev boravak u domovini pratimo u onodobnom tisku i u njegovim sjećanjima zabilježenima u autobiografiji *Moj život* iz 1918. godine. Dubrovački *Slovinc* od 1. kolovoza 1881. godine javlja da gospodin Vlaho Bukovac boravi u domovini, odmara se, ali i radi te se nudi za izradu portreta.¹⁷ I doista, za tromjesečnog boravka u Cavtatu i Dubrovniku, od kolovoza do studenoga 1881. godine, uz nekoliko obiteljskih, nastaje niz naručenih portreta.¹⁸ Portretirani su pripadnici uglednih i dobrostojećih dubrovačkih obitelji vezanih uz trgovačku obitelj Bošković te već spominjanog Bukovčeva prijateljskog društvenog miljea, okupljenog oko prostora Šarićeve ljekarne i slikareva protektora, Meda Pucića. Nastale portrete karakterizira reprezentativnost i sigurno impostirane poze pred tamnom pozadinom. *Slovinc* od 1. studenoga 1881. godine objavljuje da je Vlaho Bukovac nakon višemjesečnog boravka u Dubrovniku krenuo put Pariza te ga se preporučuje i dalje za narudžbu portreta, prema fotografiji, navodeći njegovu adresu, Rue Brezin, na pariškom Montrougeu.¹⁹ Na putu u Pariz Bukovac se ipak nakratko zadržao u Zadru, a potom u Trstu, kako

su signirani portreti bračnog para Marije i Aleksandra Opuića, nastali te iste, 1881. godine.²⁰ U tom prvom, kratkom posjetu Zadru naslikao je dva portreta: danas izgubljeni *Portret Gjura kneza Vojnovića* i teško oštećeni *Portret Miha Klaića*.²¹ Knez Gjuro Vojnović i dr. Miho Klaić djelovali su 1881. godine u Dalmatinskom saboru u Zadru, jedan kao predsjednik Sabora, a drugi kao zastupnik Narodne stranke koja je tih godina bila u punom naponu. Prisjetimo se da je upravo knez Vojnović zaslužan za to što je Bukovcu dodijeljena stipendija Zemaljskog odbora Dalmatinskog sabora iz 1879. godine. Vlaho Bukovac je vjerojatno portrete Vojnovića i Klaića izradio po narudžbi, a moguće i iz zahvalnosti. Običavao je to i prije činiti, prema savjetu Meda Pucića. Biskupu Josipu Jurju Strossmayeru šalje prvu sliku izloženu u domovini, *Sultaniju*, 1877. godine. Nakon službene afirmacije, prvu sliku izloženu na pariškom Salonu, *Crnogorku na obrani*, 1878. godine također poklanja Strossmayeru. Slika *Crnogorka idu na trg* iz 1883. godine poklonjena je Zemaljskom odboru Dalmatinskog sabora upravo za prethodno dobivenu financijsku potporu.²² Iz analiziranih podataka zabilježanih u literaturi i izvorima, često nedorečenih ili do kraja nerazjašnjenih, proizlazi da je Bukovac posjetio Zadar ranije nego što se najčešće navodi, 1883. godine, i prije jednogodišnjeg boravka u Dalmaciji koji počinje početkom rujna 1884. godine. U autobiografiji *Moj život* Vlaho Bukovac piše: „(...) i oprostih se s Beogradom nakon 40 dana, koji su bili najljepši u mom životu. Pred odlaskom mi kralj Milan javio, da je Medo Pucić preminuo. Ova me vijest duboko potresla. Jedan od zadnjih velikih Dubrovčana, a moj očinski prijatelj! – Na povratku svratih u Cavtat, ali za kratko, jer me posao zvao u Zadar, gdje sam za 14 dana izradio Portrait Gospara Gjura Kneza Vojnovića, predsjednika sabora Dalmatinskog i Dra Miha Klaića, a otale u Pariz. U to doba sam se upoznao i s Markom Carom, već čuvenim književnikom, i u brzo smo bili kao pravi pobratimi.“²³ U autobiografiji, koju piše retrogradno potkraj života, slikar svoj boravak u Zadru smješta u 1882. godinu. Te je godine doista boravio u Beogradu zbog portretiranja kraljice Natalije i zaista je izgubio starog prijatelja i zaštitnika Meda Pucića. Nakon Beograda, Bukovac je boravio u Cavtatu. U Zadru je pak zasigurno boravio kraće vrijeme 1883. godine.²⁴ Prvi posjet Zadru morao se ipak dogoditi ranije, sudeći prema signaturi na *Portretu dr. Miha Klaića*.²⁵ Moguće je da se tada dogodio i prvi susret s kasnijim dugogodišnjim prijateljem, književnikom Markom Carom.²⁶

Portreti Gjura kneza Vojnovića i Miha Klaića nastali su, dakle, za prvog kratkog posjeta Zadru 1881. godine, između boravka u Dubrovniku i Trstu, prilikom povratka u Pariz. Ostaju tako izvan korpusa dubrovačkih portreta naslikanih u prethodnim mjesecima iste godine, kao i onih zadarskih i splitskih koji su nastajali od 1883. do 1885. godine, kad Bukovac „osvaja“ Dalmaciju.

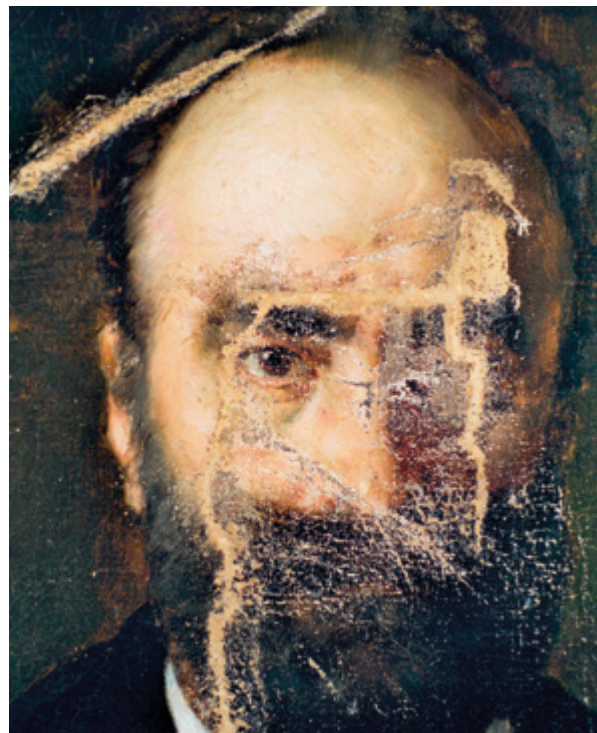
3. Stanje prije konzervatorsko-restauratorskih radova (dokumentacija HRZ-a, snimio V. Pustić)
Condition before conservation (Croatian Conservation Institute documentation, photo by V. Pustić)

Portret dr. Miha Klaića nalazio se u privatnom vlasništvu, kao što možemo pretpostaviti i za Vojnovičev portret. Na prvoj Bukovčevoj samostalnoj izložbi u Biblioteci Paravia u Zadru 26. listopada 1884. godine, među „velikim naručenim reprezentativnim portretima najuglednijih zadarskih ličnosti“ bio je izložen *Portret Gjura kneza Vojnovića*.²⁷ O njemu se danas ništa поближе ne zna jer je izgubljen. Portret dr. Miha Klaića, svrstavan u literaturi među dubrovačke portrete kruga Bukovčevih prijatelja i intelektualaca iz 1881. godine, koliko je poznato, za Klaićeva života nije bio izlagan. Danas je znatno oštećen, no ipak sačuvan.

Oštećenje i prezentacija portreta

Nakon nagle smrti Miha Klaića 1896. godine u Zadru, Bukovčev portret ostao je u Klaićevu obiteljskom nasljedstvu. Bio je u vlasništvu njegova najmlađeg sina Ljuba, uglednog splitskog kirurga, koji ga je oporučno ostavio očevu rodnom kraju.²⁸ Iz nekrologa objavljenog u dubrovačkoj *Dubravi* saznajemo da je dr. Ljubo Klaić umro 1935. godine u Splitu. Ostavio je iza sebe oporuku i znatan novac za đake jedne dubrovačke općine.²⁹ Prema upisniku Javnog poduzeća Boninovo iz Dubrovnika, tijelo dr. Ljuba Klaića prevezeno je parobrodom iz Splita u Dubrovnik, gdje je pokopano 23. rujna 1935. godine u obiteljsku grobnicu Natali.³⁰ Trag o Klaićevu sudskom spisu pronađen je kod splitskog javnog bilježnika Ive Uglešića. U njegovoj bilježnici postoji zabilježba o upućivanju sudu oporuke dr. Ljuba Klaića, s datumom 23. rujna 1935. godine, no prijepis same oporuke ne nalazi se u fondu.³¹ Prijepis oporuke nađen je u arhivi Općinskog suda u Splitu.³² Oporuka je sastavljena na Ime Isusovo, 2. siječnja 1934. godine, a među ostavinom nalazi se i „velika uljena slika pok. otca“ koju dr. Ljubo Klaić ostavlja Općini cavtatskoj, očevu rodnom kraju. Nakon oporučiteljeve skore smrti 22. rujna 1935. godine, javni bilježnik Ivo Uglešić uputio je oporuku na izvršenje Sreskom sudu u Splitu. Iz popisa inventara pokojnikova stana saznajemo da se u njemu nalazila „1 uljena slika, sa okvirom, portrait dra Miha Klaića, rad Bukovca“. Uglešić potom, na zahtjev suda, dostavlja i potvrdu da je slika 15. rujna 1936. godine u Splitu predana ovlašteniku Općine Cavtat, gospodinu Iliji Radoviću. Podatak o dolasku slike u Cavtat nismo bili u mogućnosti potražiti među spisima cavtatske Općine.³³ Pretpostavljamo da ondje postoji zapis o izvršenju oporuke, odnosno urudžbeni zapisnik o preuzimanju darovane slike. Slika je, sudeći prema dostupnim podacima, mogla stići u Cavtat u drugoj polovici rujna 1936. godine, gdje je u općinskom uredu bila izložena.³⁴ S uspostavom Banovine Hrvatske i reorganizacijom općina na tom području, 1939. godine ujedinjuju se Cavtat i konavoska Gruda te Gruda postaje općinsko sjedište.³⁵ S premještanjem ureda premješteni su pripadajući spisi i inventar, a među njima i darovana slika Vlahu Bukovcu *Portret Miha Klaića*.³⁶ U

tom intenzivnom povijesnom razdoblju kraja tridesetih i početka četrdesetih godina u Konavlima, portret se nalazio u Grudi. Godine 1941., dolaskom toga dijela Konavala pod talijansku upravu kao anektirane zone Konavle, portret je zatečen u prostorijama Općine. Nepoznati talijanski časnik, vjerojatno prepoznajući na portretu Miha Klaića, jednog od glavnih zasluznika neuspjeha talijanske politike u Dalmaciji u 19. stoljeću, ošteti je sliku čizmama i bajunetama.³⁷ Pod talijanskom upravom na navedenom području zabilježeni su zločini nad stanovništvom i oštećenja kulturne baštine pa ne iznenađuje što je stradala i ta vrijedna slika.³⁸ Od potpunog uništenja ipak je spašena. Nakon više godina tišine, pronađena je 1952. godine u Župnom dvoru u Grudi. Je li je spasila civilna osoba, općinski službenik, vojnik ili župnik, ostala je tajna.³⁹ Je li dospjela u Župni ured u vrijeme vladavine Italije ili nakon njezina pada 1943. godine, ili možda nakon „oslobođenja“, pitanja su na koja nam nisu dali odgovor dostupni pisani izvori.⁴⁰ U Cavtatu je 1952. godine organizirana manifestacija *Festival Vlahu Bukovcu* kojom je obilježena trideseta godišnjica slikareve smrti. Organizaciji izložbe pristupilo se vrlo ambiciozno i ozbiljno te je osnovan organizacijski odbor na čelu s cavtatskim liječnikom dr. Ivom Bobićem. *Festival Vlahu Bukovcu* otvoren je *Izložbom kompozicija i portreta* 3. kolovoza 1952. godine. Odbor je za autora koncepta i postava izložbe angažirao povjesničara umjetnosti Kostu Strajnića. Izložba je bila postavljena na četiri cavtatske lokacije: u Bukovčevoj galeriji, Bogišićevoj biblioteci, prostorijama Lučke kapetanije i Pinakoteci. Predstavljen je 91 rad Vlahu Bukovcu, a poseban naglasak dan je portretima.⁴¹ Među djelima izloženima u Lučkoj kapetaniji, Kosta Strajnić postavio je i *Portret Miha Klaića*. Izložen je s portretima obitelji i prijatelja te više kompozicija, skica i studija. U katalogu izložbe, uz podatke o slici, stoji napomena: „Slika oštećena za vrijeme okupacije od talijanskih fašista.“ U novinskom članku posvećenom slici i izložbi navodi se da je odlučeno postaviti je u onakvom stanju u kakvom je nađena.⁴² Nakon izložbe, koja je pobudila veliko zanimanje publike, ali i kritike, slika je vraćena grudskom župniku don Danku Gatiću.⁴³ U istom župnom dvoru nalazi se i danas. Puni 65 godina nije bila izlagana. Slici Vlahu Bukovcu *Portret Miha Klaića* posvećeno je u literaturi tek nekoliko rečenica. Katalog *Izložbe kompozicija i portreta*, održane u sklopu *Festivala Vlahu Bukovcu*, pod rednim brojem 42. donosi naziv, dimenzije i signaturu slike te napomenu o oštećenju i vlasništvu Narodnog odbora općine Gruda. O slici govori devet godina poslije Kruno Prijatelj koji ponavlja podatak o ostavštini i oštećenjima koja je potrebno restaurirati.⁴⁴ Vera Kružić Uchytel evidentira portret u oba izdanja svoje monografije o Vlahu Bukovcu i upućuje na njezine uništene dijelove.⁴⁵ Oboje autora sumarno opisuju tek osnovne karakteristike djela, ne upuštajući se iz objektivnih razloga u valorizaciju. U literaturi i bibliografskim jedinicama navode se mehanič-

4. Stanje nakon konzervatorsko-restauratorskih radova (dokumentacija HRZ-a, snimio V. Pustić)
Condition after conservation (Croatian Conservation Institute documentation, photo by V. Pustić)

ka oštećenja slike, nastala od vojničkih čizama i bajuneta. Upućuju nas na to da je restauracija potrebna, no ne i na kakve izvedene zahvate.

Prema fotografiji koju donosi Kruno Prijatelj 1961. godine, ako je autentična, vidljiva su oštećenja lica, čela i pozadine iza tjemena, no ipak manje nego što je danas (sl. 2).⁴⁶

Današnje stanje slike upućuje na to da su na njoj izvedeni konzervatorski radovi. Platno je dublirano, a mogu se pratiti tragovi svih spomenutih oštećenja. Vidljiv je međutim trag i velikog reza vertikalno po sredini slike te horizontalno u njezinu donjem dijelu.

Bukovčev *Portret Miha Klaića* pretrpio je još jedan rat. Za vrijeme okupacije i ratnih prilika 1991. i 1992. godine, Župni ured u Grudi teško je oštećen. Među umjetnicima stradalima u Domovinskom ratu, na kojima je Restauratorska radionica Dubrovnik izvela konzervatorsko-restauratorske radove između 1993. i 2001. godine, našla se i slika Vlaha Bukovca pod nazivom *Portret muškarca* iz Župnog ureda u Grudi.⁴⁷ U tom vremenu zatečena je pokidana, s većim probojima po sredini slike, oko kojih je platno bilo deformirano. Boja i osnova su se osuli. Najteže je bilo oštećeno područje lica. Slikani sloj je zbog nečistoća bio potamnio (sl. 3). Uspoređujući fotografiju objavljenu 1961. godine sa stanjem prije spomenutih konzervatorskih zahvata, slika je protokom vremena i u novim ratnim okolnostima još teže stradala. Da je restaurirana ranije, dobar dio izvornog Bukovčeva rada bio bi bolje sačuvan. U postupku konzerviranja ona je očišćena, učvršćeni su slikani sloj i osnova, a poderotine su slije-

pljene. Slika je podstavljena novim platnom te napeta na novi podokvir. Restauratori su se tada, zbog financijskih razloga, ali i zbog potpuno uništenih pojedinih dijelova, odlučili na konzerviranje pa kitanje oštećenih dijelova i retuš nisu izvedeni (sl. 4). Tim je radovima spašeno još jedno djelo Vlaha Bukovca.

Zaključak

Na kraju se nalazimo pred pitanjem buduće sudbine portreta, potrebe njegove restauracije, primjerene zaštite, smještaja i prezentacije. Neupitna je vrijednost toga umjetničkog djela, a nakon svih pretrpljenih oštećenja, ostali su vidljivi Bukovčev neizmjeran talent u portretiranju lica te sve oznake slikarskih kvaliteta koje imaju ostali portreti iz toga vremena, osobito u sačuvanim detaljima lica i ruku. Na struci je da raspravi u kojoj je mjeri moguće cjelovito restauriranje slike i je li moguće, slijedeći današnje smjernice o zaštiti i restauriranju baštine, odlučiti se na djelomično restauriranje određeno ponajprije slikarskim motivom i podtekstom koji slika danas nosi i koje bi ostavilo vidljivima tragove svoje dramatične povijesti. Nameće se sama po sebi naša odgovornost prema namjeri darovatelja o javnoj dostupnosti portreta, poštujući poziciju autora i portretiranog u nacionalnom kulturnom i političkom kontekstu. Nadamo se da će u ovom tekstu izneseni podaci pomoći u kvalitetnijoj zajedničkoj odluci o budućoj valorizaciji i prezentaciji vrijednog djela Vlaha Bukovca, *Portreta Miha Klaića* iz 1881. godine. ■

Bilješke

- 1 U radu je korišteno najsveobuhvatnije djelo i neiscrpno vrelo podataka i interpretacija o životu i radu Vlaha Bukovca: VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, *Vlaho Bukovac, život i djelo*, Zagreb, 2005.
- 2 Posjetitelje Šarićeve ljekarne u drugoj polovici 19. stoljeća tako nabraja Bukovčev suvremenik i prijatelj, austrijski namjesnik u Dalmaciji, barun Niko Nardelli, u svojim zapisima koji se čuvaju u dominikanskom samostanu u Dubrovniku. Arhiv dominikanskog samostana u Dubrovniku, Arhiva Nika Nardellija, 37-IV-7.
- 3 Podaci za Miha Klaića crpljeni su iz najkompletnijeg djela o njegovu životu i djelovanju: TRPIMIR MACAN, *Miho Klaić*, Zagreb, 1980. Miho Klaić rođen je u Dubrovniku 19. kolovoza 1829. godine. Otac je podrijetlom iz Konavala, pomorac i brodovlasnik, a majka je iz dubrovačke trgovačke obitelji Radinković. Pučku i nižu školu pohađao je od 1835. do 1843. godine u Dubrovniku kod otaca pijarista. Školovanje je nastavio u Livornu gdje se preselio zbog očeva posla, a u Dubrovnik se vraća 1848. godine. Godine 1849. odlazi na studij arhitekture u Padovu, koji završava 1853. godine. U to vrijeme Klaić je upoznao talijanski nacionalni pokret koji je utjecao na njega u pogledu afirmacije daljnjih političkih pogleda. Godine 1854. položio je u Beču ispit osposobljenja za profesora fizike i matematike te potkraj 1855. godine radi kao profesor na zadarskoj gimnaziji. Na toj poziciji nije se zadržao dugo zbog svojih političkih uvjerenja. Naime, Klaić je isticao samobitnost hrvatskog nacionalnog bića te se zalagao za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Nakon sloma Bachova apsolutizma, u Monarhiji je ponovno oživio politički život. Izbori iz 1861. godine označavaju početak političke karijere Miha Klaića; izabran je za zastupnika Narodne stranke u Dalmatinskom saboru, čijim će članom biti do kraja života. Jedan je od osnivača lista *Il Nazionale*, gdje je surađujući s Mihovilom Pavlinovićem iznosio komentare o događajima u svijetu, zastupajući liberalne nazore. Miho Klaić s vremenom postaje jedan od vođa Narodne stranke i jedna od istaknutijih ličnosti hrvatskoga narodnog preporoda u Dalmaciji. Znatan je uspjeh postigao u političkoj borbi s autonomašima koji su se zalagali za političku autonomiju Dalmacije i postupno približavanje talijanskom nacionalnom biću. Jedan od vrhunaca te borbe je pobjeda Narodne stranke u Splitu 1882. godine, kad je autonomaškoj političkoj ideji zadan strahovit udarac. Od 1874. godine član je Carevinskog vijeća, što mu je otvorilo šire vidike za artikulaciju svojih političkih stavova. Sudjeluje i u političkom životu sjeverne Hrvatske, gdje je osobito bio blizak s Josipom Jurjem Strossmayerom i Franjom Račkim, s čijim se političkim uvjerenjima o južnoslavenskom ujedinjenju slagao, no nije se njima previše zanosio. Umro je 1896. godine u Zadru kao jedan od najistaknutijih hrvatskih preporoditelja u Dalmaciji. Nemjerljiv je njegov doprinos razvoju gospodarstva i prosvjete te artikulaciji hrvatske nacionalne ideje u Dalmaciji. Zahvaljujem kolegi Nikši Grbiću na stručnim konzultacijama prilikom pisanja ovoga rada.
- 4 TRPIMIR MACAN, 1980., 38.
- 5 TRPIMIR MACAN, 1980., 41–45.
- 6 TRPIMIR MACAN, 1980., 54.
- 7 TRPIMIR MACAN, 1980., 300–301.
- 8 TRPIMIR MACAN, 1980., 66–69; NADA BERITIĆ, 1960., 121–125; TRPIMIR MACAN, 1970., 190–192.
- 9 Miho Klaić oženio se Marijom Baša 1858. godine, s kojom je imao troje djece: sinove Pera i Ljuba te kćer Anu, ud. Luxardo. TRPIMIR MACAN, 1980., 46–47; NIKO KAPETANIĆ, NENAD VEKARIĆ, 2003., 40–41; IVO MARINović, 2008., 112–113.
- 10 Medo Pucić (1821. – 1882.), kao i Miho Klaić, studirao je u Italiji gdje se upoznao s talijanskim preporoditeljima, što je ujecalo na njegovo ranu političku i preporoditeljsku aktivnost. Intelektualni krug okupljen oko braće Pucića, Pero Budmani, Antun Kazali, Ivan August Kaznačić, Jovan Sundečić i Vuk Vrčević, pokrenuo je 1878. godine *Slovinac*, glasilo „kulturno-političkog slovinškog pokreta“ u kojem se upravo Medo Pucić često javlja kao autor i pratitelj likovnih zbivanja, posebno djelatnosti mladog Vlaha Bukovca. KATJA BAKIJA, SANJA ŽAJA VRBICA, 2017., 472–474.
- 11 Talijansko porijeklo Vlaha Bukovca potječe od djeda Giuseppea Fagionija, mornara iz okolice Genove, koji se doselio u Cavtat početkom 19. stoljeća. Vlaho Bukovac se slaveniziranom inačicom svojega prezimena koristio od 1876. godine. Godine 1893., odlukom Kraljevskog namjesništva u Zadru i zalaganjem baruna Nika Nardellija, a prema slikarevoj želji, Vlaho Bukovac i njegovi potomci dobili su zakonsku dozvolu da se mogu koristiti tim prezimenom, o čemu ga privatnim pismom obavještava sam Nardelli. VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, 2005., 8, 80, 307.
- 12 JOSIP JURAJ STROSSMAYER, Nove slike u galeriji preuzvišenog biskupa Strossmayera, *Vienac*, 21 (1877.), 337–338; VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, 2005., 25.
- 13 Potpore za umjetnost, *Slovinac*, 17 (1879.), 270; VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, 1985., 454.
- 14 LUKO ZORE, *Slovinac*, 15 (1879), 233. S autorom teksta Bukovca veže susret u Beču u ranom djetinjstvu. VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, 2005., 24.
- 15 Poticaj za osvrt bila je financijska pomoć zatražena od Zemaljskog odbora u Zadru, koja je Bukovcu najprije odbijena. Poslao je na ogled dvije svoje slike koje je Car primijetio, što ga je ponukalo da mu se obrati pismom. MARKO CAR, Vlaho Bukovac, *Slovinac*, Dubrovnik, 6 (1881.), 104–106.
- 16 Stabilnije razdoblje označio je susret Bukovca s arhitektom Eduardom Monnierom koji mu gradi atelijer uz svoju vilu na Montrougeu i uvodi ga u pariški društveni život. VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, 2005., 29.
- 17 Gospodin Vlaho Bukovac, *Slovinac*, 15 (1881.), 303.
- 18 Korpusu od dvadesetak portreta nastalih u tom razdoblju, u ljeto i jesen 1881. godine, u koji je svrstan i *Portret Miha Klaića*, pripadaju mahom naručeni portreti dubrovačkih uglednika te oni intimniji, portreti njegovih prijatelja i intelektualaca: *Portret Boža Boškovića*, ulje na platnu, 65 x 54,5 cm, izrađen prema fotografiji, Pariz, 1881., nedovoljno poznat *Portret nepoznatog muškarca*, Pariz, 1881., *Portret Nika Boškovića*, ulje na platnu, 88,5 x 73,5 cm, Dubrovnik, 1881., *Portret Theodore Bošković*, ulje na platnu, 88 x 74 cm, Dubrovnik, 1881., *Portret Vlaha de Giullija*, ulje na platnu, 65 x 54 cm, Dubrovnik, 1881., *Portret Carlote*

de Giulli, ulje na platnu, 65,5 x 54 cm, Dubrovnik, 1881., *Portret Katarine Grgurević rođ. Bjelovučić*, ulje na platnu, 66 x 55 cm, Dubrovnik, 1881., *Portret Iva Grgurevića*, ulje na platnu, 66 x 55 cm, Dubrovnik 1881., *Portret Nika Bijelića*, ulje na platnu 52 x 42 cm, Dubrovnik, 1881., *Portret Marije Opuić*, ulje na platnu, 11 x 79 cm, Trst, 1881., *Portret Aleksandra Opuića*, ulje na platnu, 108 x 79 cm, Trst, 1881., kao i dva ovala nastala prema fotografiji, *Portret Marije Opuić*, ulje na platnu, 65 x 55 cm, Pariz, 1881. i *Portret Aleksandra Opuića*, ulje na platnu, 65 x 55 cm, Pariz, 1881. potom i *Portret Gjorgja Rajkovića*, ulje na platnu, oko 60 x 40 cm, Dubrovnik, 1881., *Portret Luka Zore*, ulje na platnu, 90 x 73 cm, Dubrovnik, 1881., *Portret Rafa Šarića*, ulje na platnu, 90 x 75 cm, Dubrovnik, 1881., *Portret kapetana Tošovića*, ulje na platnu, 65 x 54 cm, Dubrovnik, 1881., *Portret Adrijane Marić*, ulje na platnu, 59 x 50 cm, Dubrovnik, 1881., *Portret Pera Marića*, ulje na platnu, 59,5 x 50 cm, Dubrovnik, 1881., *Portret Pera Marića st.*, ulje na platnu, 61 x 51 cm, Dubrovnik, 1881. (izrađen prema fotografiji). Među danas izgubljenima su *Portret Vuka Vrčevića*, ulje na platnu, 66 x 54 cm, Dubrovnik, 1881. i *Portret Gjura kneza Vojnovića*, Zadar, 1881., a moguće i *Portret dr. Roka Mišetića*, Dubrovnik, oko 1881. VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, 2005., 327–331; 31–32; VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, 1985., 455; GORAN SPAJČIĆ, MIROSLAV PERIŠIĆ (ur.), 2012., 205–212, 221–224, 232–239.

19 Gospodin Vlaho Bukovac, *Slovinac*, 21 (1881), 417.

20 VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, 2005., 31. „... u Trstu prije povratka u Pariz“. VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, 2005., 197.

21 VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, 2005., 331.

22 VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, 2005., 19, 22, 40. Dok se slika *Sultanija* danas nalazi u zbirci Moderne galerije u Zagrebu, spomenuta *Crnogorka na obrani*, ključna za Bukovca kao prva salonska, nije uključena u biskupovu zbirku; bila je darovana Strossmayerovoj sestri te je danas nedostupna javnosti. RACHEL ROSSNER, 2016., 258–276. Posljednju spomenutu sliku, *Crnogorka idu na trg*, oštetili su zadarski fašisti u vrijeme nacionalističkih ekscesa iza Prvog svjetskog rata te je nakon radikalne restauracije znatno izmijenjena. VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, 2005., 43, 333.

23 VLAHO BUKOVAC, 1918., 104.

24 VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, 2005., 36–37, 42.

25 Jednako zaključuje dr. Uchytal, datirajući *Portret Gjura kneza Vojnovića*. VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, 2005., 331.

26 Marko Car nešto prije, potkraj 1880. godine, piše osvrt o Bukovcu u *Slovincu*, u kojem spominje da je vidio *Crnogorku sa sviralom*, izloženu u Općinskoj kavani u Dubrovniku koju je Bukovac poslao iz Pariza. MARKO CAR, Vlaho Bukovac, *Slovinac*, 6 (1881.), 106; Naš mladi slikar Bukovac, *Slovinac*, 19. (1879.), 304. Moguće je stoga da su se sreli i prije rujna 1883. godine, kad je Bukovac boravio u Zadru, dakle ujesen 1881. godine prilikom slikareva kratkog, prvog boravka u tom gradu. VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, 1985., 456. Prijateljstvo je 1883. godine urodilo *Portretom Marka Cara* te dugogodišnjom korespondencijom koja se danas čuva u Zbirci Kuće Bukovac u Cavtatu.

27 VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, 1985., 460–461.

28 „Sin dra Miha Klaića, poznati liječnik i rodoljub iz Splita, dr. Ljubo Klaić u svojoj oporuci ostavio je sliku svog slavnog oca

našoj općini...“. VLAHO NOVAKOVIĆ, Svjedočanstvo „kulture“, *Dubrovački vjesnik*, 98 (1952.), 2.

29 Dr. Ljubo Klaić, *Dubrava*, 38 (1935.)

30 Zahvaljujem kolegi Ivanu Viđenu na ustupanju toga podatka.

31 Kod splitskih javnih bilježnika koji su spise vodili u rukopisu, što je bio slučaj s Ivom Uglešićem, nije bio običaj da se zadrži i prijepis oporuke. Hvala dr. Zdravki Jelaski Marijan na stručnoj pomoći prilikom pisanja ovog rada te kolegici Darki Bilić na pronalasku podatka iz bilježnice javnog bilježnika Ive Uglešića. Državni arhiv u Splitu, Javni bilježnici srednje Dalmacije, HR-DAST-19.

32 Spis dr. Ljuba Klaića, koji sadrži dokumentaciju vezanu za oporuku i njezino izvršenje, nalazi se u arhivi Općinskog suda u Splitu pod oznakom O 534/35. Zahvaljujem kolegici Antoniji Gluhan na pomoći pri pronalasku navedenih podataka.

33 Neobrađeni fond cavtatske Općine nalazi se u Državnom arhivu u Dubrovniku.

34 „... i ona je ponosno visjela u općinskom uredu“. VLAHO NOVAKOVIĆ, 1952., 2.

35 FRANKO MIROŠEVIĆ, 2011., 247.

36 „Prenašanjem općinskog sijela u Grudu slika je tamo bila prenešena i tamo je zatekao rat.“ VLAHO NOVAKOVIĆ, 1952., 2.

37 „... neki (je) talijanski oficir godine 1941. svojom čizmom sliku pogazio i opoganio.“ VLAHO NOVAKOVIĆ, 1952., 2. „Za vrijeme okupacije, godine 1941., jedan italijanski oficir, iz osvete i mržnje prema našem narodu gazio je sliku nogama, i na taj način je unakazio sliku ovog istaknutog hrvatskog političara i borca protiv italinizacije Dalmacije.“ Znak „kulture“ italijanskih fašista, *Oslobođenje*, 1814 (1952.), 4.

38 Više o organizaciji i funkcioniranju vlasti te odnosu prema kulturnoj baštini: NEVA ŽURIĆ SCOTTI, 1985., 1019–1045; TOMISLAV ŠULJAK, 1985., 739–796.

39 „Šteta što se don Danko ne može sjetiti ko je bio i kako se je zvao taj 'junak', ali će sigurno znati kada i na koji način je slika došla u njegove ruke i koji su razlozi da se za ovaj kulturni skandal nije do danas ništa čulo. Osam godina nakon 'Oslobođenja'. Interesantno je, da su za vrijeme dok se je tragalo za slikom neki koji su bili u službi okupatora na Grudi tvrdili da se je slika za cijelo vrijeme okupacije nalazila u općini na Grudi.“ VLAHO NOVAKOVIĆ, 1952., 2.

40 Arhiva Župe Presvetog Trojstva u Grudi teško je oštećena u Župnom uredu za vrijeme Domovinskog rata, a kolektivno sjećanje na to vrijeme, još uvijek svježije 1952. godine, postupno blijedi.

41 *Festival Vlaho Bukovca, Izložba kompozicija i portreta*, Cavtat, 1952.

42 „Dr. Bobić donio je sliku, ali – u kakvom stanju? Cijela lijeva polovina glave, čelo, oko i gornji dio lica iznakaženo je i gotovo poderano. (...) Odbor Bukovčevog festivala sasvim ispravno odlučio je da ovu sliku izloži u onakvom stanju, u kom se nalazi, jer je ona sad ne samo dokument Bukovčeve umjetnosti nego i divljaštva naših susjeda, koji se toliko bane svojom kulturom.“ VLAHO NOVAKOVIĆ, 1952., 2.

43 Prema ustupljenim podacima iz dokumentacije Župnog ureda Gruda, don Danko Gatić bio je na mjestu župnika te konavoske župe od 12. veljače 1944. do 12. ožujka 1965. godine.

44 „Klaićev portret, koji je sin velikog političara poklonio očevoj rodnoj općini, danas je teško oštećen jer su ga okupatorski vojnici probadali bajunetama tako da ga je potrebno restaurirati. Oštećeni su naročito lijevo oko, obraz, dio lica, pozadina iza tjemena.“ KRUNO PRIJATELJ, 1961., 222–223.

45 VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, 1968., 79, 360. „Lijevi dio lica, oko i čelo uništili su bajunetama talijanski vojnici za vrijeme Drugoga svjetskog rata, jer je Klaić, vođa preporoda u Dalmaciji, bio protivnik talijanaša.“ VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, 2005., 199, 329, 467.

46 Izvorna fotografija nije pronađena u Arhivu HAZU-a i Arhivu za likovne umjetnosti HAZU-a. Nije pronađen ni trag o konzervatorsko-restauratorskim zahvatima na Bukovčevim slikama čije bismo izvođenje mogli pripisati djelovanju Koste Strajnića, aran-

žera cavtatske izložbe na kojoj je slika izložena 1952. godine, ili pak snažnoj prisutnosti dr. Cvete Fiskovića na tom prostoru pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća. Zahvaljujem kolegama Boženi Popić Kurtela i Antunu Bači na pregledu dokumentacije Konzervatorskog odjela u Dubrovniku te Sandri Šustić na pregledu podataka iz arhive Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju (DAS) i arhive splitske restauratorske radionice. SANDRA ŠUSTIĆ, 2016., 117–125.

47 VLAHO PUSTIĆ, 2000./2001., 168. Konzervatorsko-restauratorski radovi izvedeni su oko 1996. godine, prema navodu Mare Kolić Pustić, kojoj ovom prilikom zahvaljujem na svim podacima o izvedenim radovima.

Izvori

Arhiv Dominikanskog samostana u Dubrovniku, Arhiva Nika Nardellija, 37-IV-7

Arhiva Općinskog suda u Splitu, O 534/35

Državni arhiv u Splitu, Javni bilježnici srednje Dalmacije, HR-DAST-19

Literatura

KATJA BAKIJA, SANJA ŽAJA VRBICA, Portret nepoznatog slikara Michela Willenicha (Miha Vilenika) iz pera Orsata Meda Pucića, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 55/2 (2017.), 471–484.

NADA BERITIĆ, *Iz korespondencije Miha Klaića*, Arhivski vjesnik III (1960.), 119–155.

VLAHO BUKOVAC, *Moj Život*, Zagreb, 1918.

MARKO CAR, Vlaho Bukovac, *Slovinac*, Dubrovnik, 6 (1881.), 104–106.

Dr. Ljubo Klaić, *Dubrava*, 38 (1935.)

Festival Vlaho Bukovca, Izložba kompozicija i portreta, katalog izložbe (Cavtat, Bukovčeva galerija, Bogišićeva biblioteka, Lučka kapetanija, Pinakoteka, 3. kolovoza – 30. rujna 1952.), Cavtat, 1952.

Gospodin Vlaho Bukovac, *Slovinac*, 15 (1881.), 303.

Gospodin Vlaho Bukovac, *Slovinac*, 21 (1881.), 417.

NIKO KAPETANIĆ, NENAD VEKARIĆ, *Konavoski rodovi 3*, Zagreb-Dubrovnik, 2003.

VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, *Vlaho Bukovac, život i djelo*, Zagreb, 1968.

VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, Bukovac u Zadru, *Zadarska revija*, 415 (1985.), 451–464.

VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, *Vlaho Bukovac, život i djelo*, Zagreb, 2005.

TRPIMIR MACAN, *Talijanska pisma Miha Klaića*, Arhivski vjesnik XIII (1970.), 189–207.

TRPIMIR MACAN, *Miho Klaić*, Zagreb, 1980.

IVO MARINOVIĆ, Reminiscencije na doktora Emanuela Luxarda (1848. – 1905.) i obitelj Mihe Klaića (1829. – 1896.), *Acta medico-historica adriatica*, 6 (2008.), 109–114.

FRANKO MIROŠEVIĆ, Dubrovnik i dubrovački kotar od Banovine Hrvatske do talijanske reokupacije (od rujna 1939. do rujna 1941.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 53 (2011.), 243–279.

Naš mladi slikar Bukovac, *Slovinac*, 19 (1879.), 304.

DR. V. N. (VLAHO NOVAKOVIĆ), Svjedočanstvo „kulture“, *Dubrovački vjesnik*, 98 (1952.), 2.

KRUNO PRIJATELJ, Nekoliko umjetničkih portreta dalmatinskih preporoditelja, *Radovi instituta JAZU u Zadru*, 8 (1961.), 219–229.

VLAHO PUSTIĆ, Izvješće o provedenim restauratorskim zahvatima na umjetninama s dubrovačkog područja stradalom u tijeku Domovinskog rata, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 26/27 (2000./2001.), 165–175.

RACHEL ROSSNER, *Great Expectations: The South Slavs in the Paris Salon Canvases of Vlaho Bukovac and Jaroslav Čermak*, doktorski rad, The University of Chicago, The Faculty of the Division of the Humanities, Chicago, 2016.

GORAN SPAJIĆ, MIROSLAV PERIŠIĆ (ur.), *Kultura Srba u Dubrovniku 1790. – 2010., iz riznice pravoslavne crkve Svetoga Blagovještenja*, katalog izložbe (Beograd, Arhiv Srbije, 29. lipnja – 30. rujna 2012.), Dubrovnik-Beograd, 2012.

(JOSIP JURAJ STROSSMAYER), Nove slike u galeriji preuzvišenog biskupa Strossmayera, *Vienac*, Zagreb, 21 (1877.), 335–338.

TOMISLAV ŠULJAK, Zaštita spomenika kulture na dubrovačkom području 1941. – 1944. godine, *Dubrovnik u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941. – 1945.*, Split, 1985., 739–796. Potpore za umjetnost, *Slovinac*, 17 (1879.), 270.

SANDRA ŠUSTIĆ, *Djelovanje Cvite Fiskovića na zaštitu i restauraciji povijesnoga slikarstva i skulpture na hrvatskoj obali*, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, 2016.

Z. (LUKO ZORE), *Umjetnost, Slovinac*, 15 (1879.), 233.

Znak „kulture“ italijanskih fašista, *Oslobođenje*, 1814 (1952.), 4.

NEVA ŽURIĆ SCOTTI, Talijanski okupacioni sistem na dubrovačkom tlu (1941. – 1943.), *Dubrovnik u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941. – 1945.*, Split, 1985., 1019–1045.

Summary

Lucija Vuković

A FORGOTTEN PORTRAIT BY VLAHO BUKOVAC

The *Portrait of Miho Klaić* by Vlaho Bukovac has been kept for decades in the parish rectory in Gruda, Konavle. It originated in Zadar in 1881, during the painter's Parisian period (1877–1893), which was interrupted by short stays in his homeland. It is part of a larger body of work, consisting of some twenty portraits painted over the course of several months, in Dubrovnik, Zadar, Trieste and Paris. Bukovac portrayed the Dubrovnik upper-middle class and intellectual circle, of which Miho Klaić was a member. Dubrovnik-born, Klaić spent a large part of his life in Zadar, where he was a prominent politician and one of the leaders of the Dalmatian popular movement in the second half of the 19th century. Upon his sudden death in 1896, the portrait became part of the family estate. In 1935, Klaić's youngest son Ljubo died, having bequeathed the painting to the Municipality of Cavtat, his father's region of birth. During the turbulent period of the late 1930s and early 1940s, the portrait was initially on view at the municipal offices in Cavtat, and in 1939, when the Banate of Croatia was established and the municipalities reorganized, it was moved to Gruda, where the offices were relocated. In Gruda, now an annexed Italian zone, the portrait was badly damaged in 1941. It is possible that the portrait's subject, a well-known opponent of the autonomy movement in Dalmatia, was recognized by an

Italian officer, who nearly destroyed the painting. When and how it was kept from then on is not known, but in 1952 it was retrieved from the parish rectory in Gruda, having been visibly damaged. That same year it was put on display in Cavtat, at the *Exhibition of Compositions and Portraits*, organized as part of the *Vlaho Bukovac Festival*, marking the 30th anniversary of the painter's death. After the exhibition, it was returned to the parish priest in Gruda, don Danko Gatić. The literature provides us with only very basic information about the artwork and how the damage occurred, mentioning the need for restoration, but giving no clue as to whether this had actually taken place. In 1991, during the War of Independence, the parish rectory in Gruda suffered severely, and the *Portrait of Miho Klaić* was damaged even further. It was restored in the Dubrovnik Department for Conservation during the 1990s, and thus rescued from complete degradation.

The paper examines the surviving fragmentary historical records, in an attempt to shed light on the circumstances surrounding the origin, degradation and conservation of the *Portrait of Miho Klaić* by Vlaho Bukovac and draw attention to the need for its future preservation.

KEYWORDS: *Vlaho Bukovac, Portrait of Miho Klaić, Dubrovnik, Zadar, 1881, damage, conservation work*